

O głównych cechach znaczenia wiary w Katechiźmie Kościoła Katolickiego

Dr Anna Różyło – KUL STAŁOWA WOLA

Ur. w 1969 r. w Łodzi. Ukończyła studia polonistyczne i religioznawcze na UJ, doktorat z zakresu językoznawstwa obroniła na UMCS, autorka kilkunastu artykułów i książki oraz redaktor tomów pokonferencyjnych skoncentrowanych na problematyce językowego obrazu świata i semantyki religijnej; inicjatorka i organizatorka cyklu interdyscyplinarnych konferencji poświęconych konceptualizacji pojęć religijnych w różnych językach i odmianach języka. Zainteresowania naukowe dotyczą zwłaszcza: problematyki JOS, pragmatycznych aspektów języka (j. mediów, reklamy i polityki), semantyki religijnej i międzykulturowej.

„Wierzimy nie w formuły, ale w rzeczywistości,
które one wyrażają i których wiara pozwala nam „dotknąć” (...)
Zbliżamy się jednak do tych rzeczywistości za pomocą formuł wiary.
One pozwalają nam wyrażać i przekazywać wiarę,
celebrować ją we wspólnocie,
przyswajając ją sobie i coraz bardziej nią żyć” (170&
„Kościół (...) uczy nas języka wiary,
by wprowadzać nas w rozumienie i życie wiary” (171&
(KKK, s.52)

KKK, który zgodnie z deklaracją otwierającej go Konstytucji Apostolskiej Fidei Depositum Jana Pawła II ma przedstawić depozyt wiary katolickiej i apostolskiej współczesnemu światu¹, budzi żywe zainteresowanie badaczy. Większość opracowań dotyczy jego treści teologicznych, wypowiadają się jednak na jego temat także językoznawcy, pedagodzy i przedstawiciele innych dyscyplin. Od chwili wydania w polskiej wersji językowej (1994 r.) KKK jest szeroko wykorzystywany w duszpasterstwie i zalecany wiernym do samodzielnej lektury. Jeśli pamiętamy o obszerności tego ponad 600-stronicowego dzieła (kontrastującej z przeważającymi w przeszłości w prakty-

ce duszpasterskiej stosunkowo krótkimi i zwartymi treściowo odpowiedziami katechizmowymi) a także o podkreślanej przez językoznawców specyfice użytego języka, to zasadne wydaje się pytanie: jakie znaczenie wiary można odczytać w tekście badanego kompendium? Badania językowego obrazu świata wykazały, że na całościową strukturę znaczenia dowolnego leksemu składają się obok cech definicyjnych – przysługujących słowu w każdym użyciu – także cechy konotacyjne o różnym stopniu utrwalenia: od charakterystycznych dla danego języka konotacji leksykalnych (czerpanych z definicji derywatów semantycznych i słowotwórczych oraz związków frazeolo-

¹ Szerzej o trudnościach w zrozumieniu treści religijnych przez współczesnego człowieka ze względu na dominujące paradygmaty myślenia por. np. J. Ratzinger, 2006, zwłaszcza rdz. I.

gicznych z badanym leksemem [Jordanskaja, Mielczuk, 1988]) po indywidualne konotacje tekstowe [Puzynina, 1990]. Opisanie tak rozumianej całościowej struktury znaczenia wiary w KKK, wymagałoby m.in. przeanalizowania nie tylko ponad 741 kontekstów z samym leksemem wiara, ale też fragmentów zawierających poświadczenia innych form należących do tej samej rodziny wyrazów (m.in. wierzyć – 149 poświadczeń, wierni – 131, wierzący – 61, wierność – 57 itd.) Praca taka wykracza daleko poza ramy artykułu.

Możemy jednak zastosować inną metodę. Aby ujawnić najważniejsze komponenty struktury kognitywnej J. Bartmiński (idąc za przykładem A. Wierzbickiej) proponuje analizować wypowiedzi z badanym leksemem „pod kątem tego, na jakie niejawne pytania odpowiadają (do jakich aspektów pojęcia się odnoszą)”, pozwala to bowiem określić, jakie cechy nazywanego danym słowem pojęcia są istotne dla autorów tekstów. W ten sposób nie opisujemy pełnej, całościowej struktury znaczenia wybranego leksemu, ale ujawnimy najważniejsze jej komponenty, cechy najsilniej utrwalone, narzucające strukturę kognitywną badanemu pojęciu. Frazy z leksemem wiara zaczerpnięte ze współczesnych słowników języka polskiego i KKK przedstawiam w układzie fasetowym. Materiał z katechizmu – ze względu na bardzo znaczną liczbę poświadczeń – został ograniczony do kontekstów minimalnych, najsilniej narzucających się odbiorcy a obejmujących tylko badany leksem i część zdania, z którą pozostaje on w bezpośrednim związku.

Do analizy wybrałam leksem wiara, ponieważ jest on jednym z najważniejszych terminów teologicznych w katolicyzmie, ale należy też do podstawowych terminów

religioznawczych. W polszczyźnie wyraz wiara jest wieloznaczny i nawet w kontekstach ze słowem Bóg, bywa niejednoznacznie rozumiany (wiara w Boga jako samo wyrażenie przekonania o istnieniu Boga lub przede wszystkim wyrażenie ufności i poddania względem Niego). Tym ciekawsze wydaje się pytanie, jaka jest struktura kognitywna pojęcia WIA-RA przedstawionego w adresowanym do współczesnego świata KKK?

Zacznijmy od zestawienia najważniejszych komponentów znaczenia słowa wiara w polszczyźnie ogólnej, bowiem to właśnie znaczenie kodowe jest dostępne wszystkim – także niewierzącym użytkownikom języka - i dopiero na jego tle będzie można ukazać specyfikę znaczenia terminu religijnego wiara (czy też specyfikę posługiwania się tym leksemem w tekstach religijnych).

WIA-RA W JĘZYKU OGÓLNYM

W słownikach etymologicznych wiara uznawana jest za prasowo, urzeczownikowioną formę rodzaju żeńskiego od pie. przymiotnika uero- ‘prawdziwy’ o znaczeniu pierwotnym ‘coś prawdziwego’, psł. vera znaczyło ‘przeświadczenie, pewność, że coś jest prawdą; ufność, że coś się spełni’. Polska wiara od XIV w. była używana zarówno w znaczeniu owego ‘przeświadczenia, że coś jest prawdą’ jak i ‘religii, wyznania’ a prócz tego znaczyła także ‘wierność, rzetelność, wiarygodność’, co dziś jeszcze spotykamy we frazeologizmach, np. człowiek bez czci i wiary.

We współczesnych słownikach wiara uznawana jest za jednostkę polisemiczną, przy czym przypisywane jej pięć znaczeń jest różnie wydzielanych, np. w SJP Dor.: 1. ‘przeświadczenie, ufność’, 2. religijne: ‘to, że się wierzy’, 3. ‘wyznanie religij-

ne' np. wiara katolicka, protestancka, 4. 'wierność, rzetelność', 5. 'grupa ludzi', podczas gdy w późniejszym SJPDub. znaczenie 'religia' jest 1., 'przekonanie, pewność' - 2., 3. 'przeświadczenie o istnieniu sił nadprzyrodzonych', 4. 'grupa ludzi' i 5. 'wierność, rzetelność'.

Poniżej zestawiam w układzie fasetowym przykłady kolokacji (powszechnie używanych konstrukcji) odnoszących się do znaczeń transcendentnych/ religijnych wiary (to one bowiem mogą nam pomóc ujawnić podstawowe dla wszystkich użytkowników polszczyzny komponenty definicji kognitywnej badanego pojęcia: wiary religijnej).

1. Wiara – jaka? Ten aspekt struktury semantycznej ma w ogóle wiele poświadczeń i w języku i w KKK. W słownikach wystąpiły przykłady: chrześcijańska, luterkańska, kalwińska, mahometańska, rzymskokatolicka – nazywające przynależność wyznaniową i: płomienna, żarliwa, wielka, głęboka, silna, słaba, chwiejna, płytka, wątła, mała – określające intensywność, moc wiary. Określenie dogmatyczna prymarnie odnosi się do treści wiary i znaczy 'zgodna z dogmatami, poprawna pod względem teologicznym', ale w znaczeniu przenośnym odnajdujemy też komponenty 'sztywna, bezdyskusyjna, pewna swych racji', które można potraktować jako zbieżne z dominującymi w charakterystyce wiary określeniami jej mocy.

2. Wiara - w co? Określenia: w Boga, bóstwa, życie pozagrobowe, nieśmiertelność duszy, w przeznaczenie – wskazują na obiekt kultu lub jakiś ważny składnik treści wiary; słowniki notują także przykłady z innych religii (w reinkarnację) lub w ogóle odnoszące się do sił nadprzyrodzonych

(w magię, cuda i in.).

3. Co się z wiarą robi? Przykłady ze słowników nazywają działania pozytywne względem wiary: przyjmować wiarę, wyznawać, głosić, krzewić jakąś wiarę, trwać, umacniać się w wierze, wracać na łono wiary, oddać życie za wiarę, ale też spotykamy liczne nazwy postaw negatywnych wobec religii: zaprzeczyć się wiary, odrzucać, tracić wiarę, zachwiać się w wierze, wyrzekać się wiary, zmieniać wiarę.

4. Co robi wiara? Słowniki podają tylko dwa poświadczenia – oba są frazeologizmami o proveniencji biblijnej: wiara góry przenosi i wiara czyni cuda.

5. Coś wiary - na tę grupę składają się poświadczenia: dogmaty wiary, podstawowe prawdy wiary i wyznanie wiary. Zauważmy, że obok przykładów „części” wiary (tj. składowych treści wiary) znalazło się tu rzeczownikowe określenie tego, co się z wiarą robi (wyznaje), a więc pod względem semantycznym poświadczenie z fasety 3.

6. Czyja wiara? Tylko jeden przykład: wyznawców. Typowe kolokacje ze słowem wiara wynotowane ze słowników wskazują, że dla określenia wiary istotne są następujące jej aspekty: cechy, przedmiot wiary, działania wobec wiary, działania wiary, zjawiska związane z wiarą (w których nazwie leksem wiara pełni funkcję przydawki) i podmiot. W stosunku do głównych wydzielonych dla KKK aspektów wiary, które poniżej przedstawiam, brak określeń: gdzie się znajduje? i czym jest?²

WIARA W KKK

Wśród bardzo licznych użycí leksemu wiara w KKK można wyróżnić 8 grup poświadczeń głównych aspektów, które można

² Oczywiście, ten aspekt znaczenia leksemu wiara jest przedstawiony w definicji słownikowej, tu zaznaczam jedynie, że w typowych kolokacjach ze słowem wiara użytkownicy języka nie akcentują, czym ona jest.

potraktować jako odpowiedzi na nieujawnione pytania (Bartmiński):

I. Wiara w co?

W: Boga (3x), Boga Jedyne (7x), Słowo Boże, miłość Boga, moc Boga, Ducha Św. (4x), moc Ducha Św., Chrystusa (4x), Syna (2x), Jezusa Chrystusa, rzeczywistą obecność w Komunii, prawdziwe wcielenie, zmartwychwstanie (2x). Przedmiotem wiary są zatem Osoby Boskie, wskazuje się także na konkretne ich przymioty czy – w przypadku Chrystusa – najważniejsze wydarzenia. Najwięcej wiązanych jest z 2. Osobą, która przywoływana jest też zróżnicowanymi nazwami. Poza tym jako przedmiot wiary wymieniane są jeszcze 4 bardzo istotne dla doktryny chrześcijańskiej fakty: dziewicze poczęcie, macierzyństwo Marii, stworzenie z niczego, odpuszczenie grzechów³.

II. Czyja wiara?

33 przykłady nazywające podmiot wiary można pogrupować następująco: nazwy konkretnych (wzorcowych) jednostkowych podmiotów wiary- w tej grupie: nazwy własne: Maryi, Piotra, setnika i kobiety kananejskiej, Abrahama (ojca wierzących), Sary; nazwy zbiorowości – zapisywane wielką literą: Kościoła, Apostołów, Izraela, Ludu Bożego; nazwy pospolite: uczniów, braci, pierwotnej wspólnoty wierzących, świętych, przodków. Wymienione powyżej podmioty wiary w KKK są traktowane jako wzorcowe (zwłaszcza Maryja i Abraham), wyraźnie wskazują też na wagę tradycji wiary⁴. Obok nich spotykamy też określe-

nia: wiernych, wierzących, wszystkich chrześcijan, ludu chrześcijańskiego, innych, wszystkich i określenia zaimkowe: nasza, wasza, twoja, ich.

III. Co się z wiarą robi?

To bardzo liczna grupa poświadczeń, wśród konstrukcji nazywających oddziaływanie na wiarę można wyróżnić kilka podgrup. Poniżej przedstawiam najbardziej wyraziste.

1. Bóg oddziałuje na wiarę ludzi: Duch udoskonala wiarę, Bóg doprowadzi do wiary, Jezus Chrystus przewodzi w wierze, Jezus wzywał do wiary, Jezus żąda wiary od chorych, Jezus domaga się wiary (2x). Ukazują one, że Bóg daje wiarę i jej od ludzi wymaga⁵.

2. Bardzo wiele konstrukcji ujmuje relację: człowiek oddziałuje na wiarę innych – można tu wyróżnić następujące działania:

A. Czasowniki oznaczające przekazywanie i rozwijanie wiary: udzielać wiary, budzić wiarę, wzbudzić wiarę, wzbudzać wiarę – wiara jest tu konceptualizowana, jako coś, co już jest w człowieku, zaś przez zewnętrzne działania jest tylko "budzone", a więc uaktywniane. Kolejne przykłady umieszczają wiarę na zewnątrz człowieka, który dopiero ma „dojść” do niej: pociągając ludzi do wiary, zachęcać do wiary, przygotować do wiary, prowadzić do wiary, doprowadzić do wiary – konceptualizują one zarazem wiarę jako coś, o czym sędzi się, że jest pożyteczne, wartościowe dla innych. To dlatego wiarę traktuje się jako bardzo ważny element edukacji, wycho-

³ W KKK kilkakrotnie używa się też związku frazeologicznego w dobrej wierze, i wyrażenia wiara w człowieka, gdzie jednak nie chodzi o wiarę w sensie religijnym. Przedmiot wiary religijnej bywa natomiast wprowadzany konstrukcją: wiara, że....

⁴ Powoływanie się na tradycję jest tym bardziej istotne, że w Kościele Katolickim to właśnie Tradycja (obok Pisma Świętego) jest uważana za źródło wiary.

⁵ Poświadcza ten fakt także kilkakrotnie powracająca fraza odpowiedzieć/ odpowiadać Bogu wiarą

wania młodego człowieka, por.: nauczać wiary, wychowywać dzieci w wierze, wprowadzać w wiarę, przekazać wiarę, wprowadzać w rozumienie wiary.

Konstrukcje: żyć wiarą, żyć wspólną wiarą, życie wiarą, nadzieją i miłością nazywają właściwą miarę wiary, gdy wypełnia ona życie, staje się (wraz z innymi cnotami) jego głównym elementem. Z kolei przykład rozwijać wiarę pozwala o niej myśleć jako o czymś, czego może być więcej lub co może być lepsze, natomiast kolejne: wzmacniać wiarę, podtrzymywać wiarę, utwierdzać w wierze, umacniać w wierze (5x) strzeżli wiary przed słabością – już wyraźnie konceptualizują ją jako coś słabego, wymagającego starań, czego nie można dostać raz i być pewnym, że zachowa się to na zawsze. Następne frazy: odnawiać wiarę i pobudzać się (nawzajem) do wiary – zawierają presupozycje, że jest ona czymś, co może tracić energię, słabnąć, powszednieć – i dlatego wymaga owych aktualizujących wiarę zabiegów.

B. Czasowniki świadectwa – adresatami nazywanych przez nie aktów mowy są Bóg lub inni ludzie, wszystkie one mają jednak wspólny komponent semantyczny 'nadawca wierzy i świadczy o tym wobec innych/ mówi o tym innym': Zaświadczać o swojej wierze, Złożyć wyznanie wiary, Wyznawać w wierze, Wyznać (3x)/wyznawać wiarę, Dzielić się wiarą, Przepowiadać wiarę!!! Głosić wiarę (2x), Przekazywać wiarę (3x), Okazać wiarę, Wzywać do wiary.

Wobec różnorodności tych fraz nie sposób nie przypomnieć znanych zdań, wyrażających obowiązek świadectwa: „wiara

rodzi się ze słuchania” i „wiara umacnia się, gdy jest przekazywana /głoszona”.

3. Ludzie oddziałują na własną wiarę – spotykamy tu czasowniki oznaczające rozwijanie wiary: Pogłębiać wiarę (2x), Wzrastać w wierze, i ujmujące postawę wobec trudności - pozytywną: Dochować wiary (2x), Zachować wiarę (5x), Trwać przy wierze (2x), Wytrwać w wierze, Mocno trzymać się wiary, albo negatywną: Zbłądzić w wierze, Zgrzeszyć przeciwko wierze, Odrzucić wiarę, Zachwiać wiarą⁶, Wiara poddana próbie.

4. Konstrukcje wyrażające swego rodzaju „operacje tekstowe”, odnoszące się do sposobu wypowiedzania się na temat wiary: Mówić o wierze, Streszczać wiarę, Wiara wyrażona w, Coś odnosi się do wiary, Połączenie wiary i ojczyzny

5. Grupa przykładów ukazuje też konsekwencje, jakie łączone są z wiarą: rozbieżności dotyczące wiary, zarzuty związane z wiarą, Pokusa dla wiary, Świat wrogi wierze, prześladowani za wiarę, śmierć z powodu wiary, ponieść śmierć za wiarę, zapłata stosownie do czynów i wiary – zwraca uwagę, że konsekwencje wiary są ze strony „świata” złe, natomiast dobre ze strony Boga.

IV. Co robi wiara/ jak działa?

Wśród licznych przykładów⁷, które stanowią odpowiedź na to pytanie, można wyodrębnić szereg grup:

1. Jak się zachowuje wiara /działanie skierowane na siebie/ - rodzi się w sercach, powinna wzrastać, może starać się zgłębiać coś, odmładza się, trwa (wspólnie z nadzie-

⁶ Warto zauważyć, że wobec kilku określeń negatywnego oddziaływania na własną wiarę mamy tylko jeden przykład takiego wpływu na wiarę innych.

⁷ Już w tym miejscu warto zaznaczyć, że zdecydowana większość przytoczonych w tej fascecie przykładów będzie jednocześnie poświadczala konceptualizację wiary jako osoby, o personifikacjach wiary piszę także omawiając fasety VI.

ją i miłością), wypływa z niej miłość, cechuje życie, nie ustała w czasie kuszenia, chlubi się ze słabości.

2. Jak wiara zachowuje się wobec ludzi:

A. daje lub zapowiada (warunkuje) jakieś dobro: daje życie wieczne (2x), ożywia – przypisywane są więc jej przymioty samego Boga, wypełnia całość życia, pozwala (Maryi) stać się matką⁸, pozwala dotknąć, pozwala doznać radości, zapowiada dobra, usprawiedliwia: usprawiedliwieni z wiary, prowadzi wiarę innych, wydoskonala coś, przynosi owoce w miłości;

B. czasowniki występujące z wiarą, których najważniejszym komponentem semantycznym jest WIEDZA, profilujące wiedzę wiary: wiara wyznaje, zapewnia nas, uznaje coś za coś, wprowadza w poznanie, przychodzi umocnić rozum, szuka rozumienia.

3. W jaki sposób działa?

KKK określa, że przez miłość, natomiast konstrukcje wiara opiera się na autorytecie Boga, poznawac/sądzić według wiary, nie widzenia; zgodnie z rozumem i wiarą wskazują, że wiara ma związek z poznaniem. Wielokrotnie powracają frazy: poznanie przez wiarę, dzięki wierze wiemy oraz coś dostępne tylko/jedynie⁹ dla wiary, tylko wiara może przyjąć. Na ich podstawie można wysnuć wniosek, że wiara jest w badanym kompendium traktowana nie tylko jako środek umożliwiający kontakt z sacrum, ale też jako specyficzne lecz niezastąpione narzędzie poznania.

Liczne konstrukcje z formami wiarą, z wiarą(y), przez wiarę, tylko wiara, które można by sparafrazować: dzięki wierze, za sprawą wiary, coś się dzieje, pozwalają o niej myśleć jako o czynniku sprawczym skutku działania podejmowanego lub doświadczonego przez ludzi. Porównujemy

konstrukcje z wyrażeniem przyimkowym przez wiarę: przez wiarę wybranych (Abrahama, Maryi) realizuje się historia zbawienia, przez wiarę człowiek poddaje się Bogu, powierza się Bogu, zbliża się do Boga, uczestniczy we wspólnocie z Bogiem, należy do Chrystusa. Ludzie są wskrzeszeni przez wiarę w moc Boga, nawracają się przez pokutę i wiarę, przez wiarę i chrzest dostąpili zbawienia¹⁰. Możliwe są: nowe narodziny przez wiarę, łaska dana przez wiarę, okazanie przez wiarę poddania, można przyjąć sprawiedliwość Boga przez wiarę. Natomiast w przykładach: Chrystus zamieszkał przez wiarę w naszych sercach, Duch Św. jednoczy przez wiarę i chrzest, udzielić sprawiedliwości Bożej przez wiarę to Bóg jest agensem działania. Wiara umożliwia zatem człowiekowi kontakt z Bogiem, wstęp do rzeczywistości sakralnej. W przykładach z wyrażeniem przyimkowym z wiarą: słuchać, przyjmować coś z wiarą, odmawiać Credo z wiarą, zwracać się z wiarą do Jezusa (prosić), wiara jest pewnego rodzaju dyspozycją człowieka (analogiczne jak np. z radością), która w przytoczonych frazach warunkuje skuteczność działań.

Następne przykłady: jedność w wierze, komunია w wierze konceptualizują wiarę jako przestrzeń łączności, wspólnoty. W wierze Bóg udzieli pełni radości, ludzie żyją w wierze, żyć, wzrastać i wytrwać w wierze – jeśli pamiętamy, że i życie, i wiara są przez chrześcijan traktowane jako dar, to przykłady te pokazują wiarę jako przestrzeń szczęśliwości, bycia z Bogiem. Jak zachowują się w niej ludzie? Przyjmują słowo Boga w wierze, przyjmują coś, przyswajają, wpatrują się w wierze, poznają (własną) nową godność, wyrażają przyzwolenie w wierze. Wspólnym komponentem znaczenia

⁸ W KKK przytaczana jest też fraza lud narodzony z wiary, w której to sama wiara jest konceptualizowana jako swego rodzaju matka.

użytych czasowników jest specyficzna „bierność”: aktywność, głównie poznawcza, ludzi polega na odbieraniu bodźców, właśnie: „przyjmowaniu”.

Także o kolejnych przykładach: modlą się w wierze, uczestniczą (w liturgii) w wierze można to powiedzieć, jeśli pamiętamy, że katolicka modlitwa i uczestnictwo w liturgii są przede wszystkim „otwarcie się na Boga” i dojrzałe – mają charakter kontemplacyjny.

Z kolei określenia: modlitwa pełna wiary, kontemplacja pełna wiary składają do myślenia o wierze jako o specyficznej substancji, która „wypełnia” odpowiednio: modlitwę czy kontemplację, decydując o ich wartości.

V. Czym jest? (definicje wiary)

Wśród licznych użyć wiary w KKK wiele odpowiada na pytanie, czym jest wiara? Nie są to definicje sensu stricte, nawet w części katechizmu, która poświęcona jest zapoznaniu z tym terminem podaje się kilka równoważnych określeń. Toteż podstawową cechą wiary w KKK wydaje się właśnie jej wieloaspektowość czy wręcz – niewyraźność. Mówi się o wierze, że: jest darem Bożym (3x), o który się prosi, koniecznym, aby podobać się Bogu, jest łaską – to ujęcia z perspektywy Boga. Kolejne: wiara jest osobowym przyłgnięciem do Boga, synowskim przyłgnięciem, czystym

uwielbieniem, odpowiedzią Bogu (3x) – ujmując ją z perspektywy człowieka. Wiara ma związek z życiem: jak życia – nie można jej samemu sobie dać, można ją jedynie otrzymać lub przekazać, jest też nazywana skarbem życia. Wiara jest cnotą. Szczególnie silnie podkreślono, że wiara jest aktem, przy czym pojęcie aktu jest różnie dookreślane – jest więc: aktem ludzkim (3x)¹¹, osobowym, aktem nie wyizolowanym, aktem rozumu i aktem eklezjalnym. Jako akt jest czymś złożonym: ma podwójne odniesienie, ma cechy charakterystyczne, m.in. – dojrzałość w nawróceniu i wierze. Wiara stanowi porękę dóbr i przedsmak poznania – te metaforyczne określenia wskazują na podkreślaną już cechę wiary: zapowiada i warunkuje dobra większe od niej samej.

VI. Pojęcia związane z wiarą - konstrukcje: coś wiary

Największa grupa użyć leksemu wiara to przykłady z konstrukcją „coś wiary”, w której interesujący nas wyraz występuje w funkcji przydawki. Nie jest to jednak grupa jednolita ze względów semantycznych, wśród rozmaitych elementów dało się jednak wyróżnić kilka grup: typowe (znane) terminy religijne: wyznanie wiary (najwięcej poświadczeń), symbol, prawda, dogmaty wiary, tajemnice, artykuł, formuła, reguła wiary, Tradycja, depozyt, sakrament wiary, znak wiary, komunია wiary, dar, łaska,

⁹ Por. np. tylko wiara może uznać wszechmoc Boga, jedynie wiara może przyłgnąć do (Boga) tajemniczych dróg wszechmocy Bożej.

¹⁰ Chrzest był wymieniany obok wiary kilkanaście razy (m.in. przez wiarę i chrzest człowiek wyrzeka się zła), pokuta znacznie rzadziej. W KKK podkreślono też związek wiary z innymi cnotami: wiara, nadzieja, miłość oraz pojęciami religijnymi: Słowo Boże i wiara; wiara, nawrócenie, czystość serca; ewangelizacja, wiara, nawrócenie; nawrócenie i wiara [2x]; wiara i dobre sumienie, ale także z ubóstwem. Poza tym kilkakrotnie z nauką i rozumem – a więc tymi jakościami, które w potocznym myśleniu dość często zwykło się ustawiać w opozycji do wiary.

¹¹ Frazy: wiara ma charakter ludzki, nie sprzeciwia się rozumowi, nie jest przeciwna godności także są świadectwem ujmowania wiary jako stanu odpowiadającego naturze człowieka.

zmysł wiary; wiara jako pewien system myślowy: całość wiary, nauka (najwięcej użyć), nauczanie (tu włączyłam określenia osób nauczających: nauczyciele wiary, zwiastuni, świadkowie wiary¹²), centrum wiary, synteza wiary, definicja, prawo wiary, wykład, streszczenie wiary, właściwość, element wiary, brak wiary, wytwór, przedmiot wiary, racje, sprawy wiary, język, dziedzina wiary, analogia wiary, poznanie, znajomość, rozumienie, perspektywy, konsekwencje¹³ wiary, konieczność wiary, tożsamość wiary, inkulturacja wiary; personifikacje wiary – wspominałam już o tym sposobie konceptualizacji przedstawiając działania wiary. Teraz dodajmy jej cechy: posłuszeństwo wiary (najwięcej przykładów), przyzwolenie, uległość wiary i cierpliwość wiary, pewność wiary oraz czystość (oczyszczenie) wiary. Ujmowanie wiary jako osoby poświadczają też frazy wychowanie wiary oraz dojrzały wiek wiary, dojrzewanie wiary i troska o wiare. Liczne są wyrażenia nazywające różne formy aktywności wiary: zaangażowanie, świadectwo (bardzo liczne przykłady), refleksja, odpowiedź wiary (wiele poświadczeń), modlitwa wiary, spojrzenie wiary. Dodajmy do tej grupy jeszcze frazy przykład, pochwała wiary oraz życie wiary i świat wiary, które mogą mieć związek z personifikowaną wiarą.

Wiara jest też konceptualizowana jako trudne zadanie, wiele metaforycznych określeń wskazuje mniej lub bardziej bezpośrednio na trudności, jakie napotyka wiara: próba wiary, pokusa wiary, walka

wiary (w której wierzącego chroni: puklerz, pancierz wiary).

Poza metaforą strukturalną wiara to walka (z siłami zła) spotykamy jeszcze dwie: wiara to droga: droga, pielgrzymka wiary, ciasna brama wiary (tu także należy konceptualizacja wiary jako stałego, pewnego miejsca oparcia: skała wiary) i wiara to światło – liczne użycia wyrażen służących do profilowania różnych aspektów poznania: światło wiary, mrok wiary, ogniska wiary.

VII. Jaka jest wiara?

Liczne przykłady poświadczają cechy wiary. Jest ona charakteryzowana ze względu na siłę: 'moc' - wielka, większa, mocna, dostatecznie mocna, niewzruszona, nieustanna, płomienna, żywa (2x), żywa i promieniejąca, żywa i wytrwała, doskonała i dojrzała - przeciwstawia się 'słabości' - mała wiara, pozbawiona nadziei i miłości, próżna, martwa wiara, chwiejność w wierze.

Wiara jest też charakteryzowana ze względu na prawdziwość: prawdziwa (2x), autentyczna, czysta (2x), nieobłudna, bezobłudna, ze względów semantycznych można również dołączyć tu konstrukcję: prawowierność w wierze. Poza tym wyraźna jest grupa przymiotnikowych określeń podmiotu wiary: katolicka, apostołska, chrześcijańska, żydowska; własna, wspólna, inna, jedyna.

W KKK wymienione są jeszcze inne cechy wiary, nie mieszczące się w wymienionych już grupach: trynitarna, otrzymana na chrzcie, pewna, pokorna, jest możliwa, konieczna, konieczna do zbawienia, pełna światła, przeżywana w ciemności.

¹² Cechy, które są im przypisywane przedstawiam w osobnym artykule: „Zwiastuni, świadkowie i nauczyciele wiary według Katechizmu Kościoła Katolickiego”, w druku.

¹³ Z konsekwencjami wiary mają związek utwierdzenie, wypełnienie wiary; owoc, przymioty i dobra wiary.

VIII. Gdzie jest - miejsce wiary: nazywają je tylko 2 określenia: w sercach i na ziemi.

Wydaje się, że KKK nie przekazuje jednej definicji wiary, raczej wyraża różne jej konceptualizacje. Są wśród nich opisywane przez Lakoffa i Johnsona [1988] metafory pojęciowe: - artykułu wartościowego (wiara – dar Boga, łaska), - substancji (modlitwa PEŁNA wiary), - personifikacje ale także ujęcia wiary jako: - przestrzeni bycia z Bogiem, - czynnika sprawczego umożliwiającego kontakt z sacrum (przez wiarę... , dzięki wierze...), - czynnika warunkującego inne dobra (wiara-zapowiedź), a przede wszystkim: - specyficznego narzędzia umożliwiającego niedostępne w inny sposób poznanie (wiara poznaje, światło wiary).

Mówi się o wierze w kategoriach: - szczególnej dyspozycji człowieka (z wiarą coś robić), - aktu angażującego całego człowieka, różne jego władze wiele (m. in. rozum, wolę), - zadania wymagającego wysiłku, - systemu myślowego a także używając typowych, utrwalonych tradycją terminów religijnych (np. sakrament wiary).

Działania związane z wiarą to przede wszystkim rozmaicie wyrażane: przekazywanie jej i umacnianie zaś działania samej wiary polegają na aktualizacji innych dóbr (por. daje życie wieczne) oraz specyficznym, kontemplatywnym odbieraniu bodźców. Najsilniej podkreślanymi cechami wiary są bezwzględnie: posłuszeństwo i zaufanie wobec Boga. Wiara w KKK to nie tyle uznanie, że Bóg jest, ile poddanie Mu się z ufnością.

Zwraca też uwagę opis wiary z różnych perspektyw: od strony Boga albo od strony człowieka czy wspólnoty ludzi (tu różne punkty widzenia: człowieka oddziałującego na wiarę innych, na własną wiarę lub doznającego od innych oddziaływania na swoją wiarę).

W KKK przekazano bardzo bogaty obraz wiary, co przede wszystkim wynika z opisowego i dydaktycznego charakteru kompendium, które stawia sobie za zadanie przekazanie całego depozytu wiary. Ułożone przy „współpracy całego Episkopatu Kościoła Katolickiego” i dlatego nazywane „symfonią wiary” zawiera prócz partii odautorskiego wykładu także funkcjonalnie weń wplecione fragmenty zaczerpnięte z Biblii, dzieł ojców i doktorów Kościoła oraz świętych, tekstów liturgicznych (także np. kościołów wschodnich), dokumentów kościelnych i wcześniejszych katechizmów. W jednym dziele spotykają się więc różne odmiany języka, w dodatku pochodzące z różnych czasów i nawet odmiennych kręgów kulturowych. Musiało to pociągnąć za sobą znaczną różnorodność zarówno samych ujęć (konceptualizacji wiary) jak i języka (leksyki i składni).

W rezultacie mamy nie tylko bardzo wiele użyć leksemu wiara, ale też: wiele aspektów znaczenia, wiele odmiennych konceptualizacji, wiele rozmaitych cech w ramach danego aspektu i często bardzo liczne wykładniki leksykalne danej cechy. Znaczenie tekstowe wiary w KKK jest więc bardzo rozbudowane, a liczne i często całkowicie odmienne konceptualizacje (np. personifikacja i ujęcie wiary jako trudnego zadania) nie ułatwiają czytelnikowi jednoczesnego ogarnięcia całości. Tym niemniej wielokrotnie podkreślane główne komponenty jawią się bardzo wyraźnie, co przekonuje, jak bardzo potrzebne są objaśnienia Katechizmu dla poprawnego rozumienia rzeczywistości wiary. Zestawienie znaczenia kodowego wiary i najwyraźniej utrwalonych w KKK cech struktury kognitywnej pojęcia religijnego WIARY pokazuje bowiem, że znaczenia religijne wyrazu wiara notowane

w słownikach języka polskiego – choć nawiązują one do wielu realiów katolicyzmu – nie są tożsame ze znaczeniem terminu wiara w KKK (a więc znaczeniem, jakie ma on w religii katolickiej). Oznacza to, że oparte wyłącznie na znajomości języka ogólnego rozumienie pojęć religijnych może być niepełne czy wręcz mylne.

Wierzę z Credo – podobnie jak inne użycia leksemów z rodziny słowotwórczej wiary – może być rozumiane wyłącznie jako ‘przyjmuję/uznam za prawdę’ (to pierwsze znaczenie tego słowa w polszczyźnie), a więc proste stwierdzenie prawdziwości, choć chrześcijańska wiara wcale się do tego nie ogranicza i co najmniej równie ważne w jej znaczeniu są komponenty: ‘ufam, słucham, jestem posłuszny’, które nie są pierwszoplanowe w kodowym znaczeniu badanego słowa. Sygnałem do aktualizacji jakichkolwiek innych – poza kodowymi - cech znaczenia staje się jednak dopiero nietypowe użycie lub nietypowa, różna od codziennej sytuacja użycia – ale wtedy użytkownik języka musi sobie z tego zdawać sprawę lub zostać o tym pouczony. Zagadnienie to wydaje się dziś szczególnie ważne dla praktyki duszpasterskiej.

Zakończmy cytatem, który jak się wydaje szczególnie dobrze koresponduje z katolickim rozumieniem wiary: „Człowiek dochodzi do prawdy bytu nie poprzez WIEDZĘ, tylko poprzez Rozumienie, rozumienie sensu, któremu się powierzył. (...) rozumienie otwiera się nam tylko w trwaniu, (...) bo rozumienie oznacza uchwycenie i pojęcie sensu, otrzymanego jako OPARCIE, jako SENSU. Uważam, iż jest to dokładne znaczenie tego, co nazywamy rozumieniem, mianowicie, że uczymy się ujmować jako sens i jako prawdę to opar-

cie, którego się trzymamy: że uczymy się poznawać, iż oparcie to stanowi sens”.

STRESZCZENIE

W artykule opisano główne komponenty znaczenia wiary w Katechizmie Kościoła Katolickiego dostępne percepcji typowego użytkownika polszczyzny. W tym celu przebadano ponad 741 kontekstów ze słowem wiara posługując się wykorzystywaną w etnolingwistyce metodą opisu głównych aspektów pojęcia (Bartmiński). Dla wiary są nimi przede wszystkim: cechy, przedmiot wiary, działania wobec wiary, działania wiary, zjawiska związane z wiarą, podmiot wiary, miejsce i definicje wiary (czym jest?). Wykazano, że znaczenie wiary w Katechizmie istotnie się różni od znaczenia notowanego przez słowniki. Przede wszystkim jest znacznie bogatsze (m.in. zwraca uwagę różnorodność konceptualizacji) i wyraźnie akcentuje ufność i poddanie wobec Boga.

SUMMARY

The paper describes the main semantic components of faith in Catechism of the Catholic Church as perceived by a typical Polish speaker. 741 contexts of the word faith were analyzed by means of a method used in ethnolinguistics to describe main aspects of a concept (Bartmiński). In case of faith they are: traits of faith, object of faith, actions because of faith, actions through faith, events connected with faith, subject of faith, position of faith and definitions of faith (what is it?). The paper shows that the meaning of faith in the Catechism is different from that given in dictionaries. Above all, the catechismal meaning is much richer (in its variety of conceptualizations) and emphasizes the trust in God and the surrender to Him.

BIBLIOGRAFIA:

Bajerowa I., Od Trydentu do Vaticanum Secundum. Porównanie języka dwóch katechizmów [w:] Język katechezy, pod red. R. Przybylskiej i W. Przyczyny, Tarnów 2008.

Bartmiński J., Definicja kognitywna jako narzędzie opisu słowa [w:] Konotacja, pod red. Bartmińskiego, Lublin 1988.

Bartmiński J., Językowe podstawy obrazu świata, Lubin 2006.

Bugajski M., Uwagi o komunikatywności i zrozumiałości słownictwa Katechizmu Kościoła Katolickiego [w:] Język katechezy, pod red. R. Przybylskiej i W. Przyczyny, Tarnów 2008

Język a kultura, t. 1: Podstawowe pojęcia i problemy, pod red. J. Anusiewicz i J. Bartmińskiego, Wrocław 1991.

Językowy obraz świata, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1990.

Jordańska L., Mielczuk I., Konotacje w semantyce lingwistycznej i leksykografii [w:] Konotacja, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1988.

Lakoff G., Johnson M., Metafory w naszym życiu, przekł. i wstęp T. P. Krzeszowski, Warszawa 1988.

Puzynina J., Słowo Norwida, Wrocław 1990.

Ratzinger J., Wprowadzenie w chrześcijaństwo, Kraków 2006.

Rybka M., Sławek J., O ewolucji funkcji komunikatywnej. Na podstawie porównania katechizmów z wieku XIX i współczesnego [w:] Język katechezy, pod red. R. Przybylskiej i W. Przyczyny, Tarnów 2008.

„Patrz na niebo i wychwalaj Tego, jak wspinał się błyszcząca w churach tęcza.”

(Syr 43.11)